

İnsan hüquqlarına beynəlxalq hörmət prinsipi

Universal konseptual səviyyəyə tam yüksəlməsələr də, insan hüquqlarına beynəlxalq hörmət prinsiplərinin əlamətləri bir çox müvafiq sənədlərdə müşahidə olunmuşdur. Daşqın Qəmbərov qeyd edir ki, bu sənədlər sonrakı dövrlərdə insan hüquqlarının qorunmasının normativ əsaslarının inkişafı üçün bir növ təkan rolunu oynamışlar.

İnsan hüquqlarına və əsas azadlıqlarına beynəlxalq hörmət prinsipinin formalaşması İkinci Dünya müharibəsindən sonrakı dövrə təsadüf etmişdir. Belə ki, BMT qətnaməsinin qəbulu və beynəlxalq-hüquqi prinsiplər içərisində olduqca mühüm yerə malik olan bu prinsipin formalaşması prosesi birbaşa əlaqəlidir. Bu məqamda, qeyd etmək yerinə düşərdi ki, beynəlxalq hüquq prinsipləri özünün bir sıra xüsusiyyətləri ilə səciyyələnir. Bildiyimiz kimi, müasir beynəlxalq hüququn əsas prinsipləri nə fərdi, nə də kollektiv formada dövlətlər tərəfindən ləğv oluna bilməzlər. Beynəlxalq hüquq prinsiplərinə əməl etmək bütün beynəlxalq münasibətlər iştirakçılarının mühüm öhtəliyidir. Beynəlxalq hüquq prinsipləri, hətta bu və ya digər səbəbdən, konkret normalarla tənzimləyən sahələrdə də təsir gücünə malikdir. Müvafiq olaraq, beynəlxalq hüquq prinsiplərinə əməl etməmək istiqamətində istənilən cəhd yolverilməzdir. Çünki bu, birbaşa dövlətlərarası münasibətlərə ciddi təsir edə bilər. Bu baxımdan, insan hüquqlarına beynəlxalq hörmət prinsipinin formalaşması insan hüquqlarının səmərəli qorunmasının təminatı rolunda çıxış edir. Belə ki, yuxarıda nəzərdən keçirdiyimiz məqamdan da aydın olduğu kimi, bir dövlət daxilində insan hüquqlarına hörmətsiz yanaşma və bu hüquqların pozulması digər dövlətlərin kəskin reaksiyasına səbəb ola bilər.

D.Qəmbərov yazır: "Göründüyü kimi, insan hüquqlarına beynəlxalq hörmət prinsipinin həm də müəyyən səviyyədə dövlətlərarası münasibətləri tənzimləmə gücü mövcuddur. Bu prinsip, artıq qeyd etdiyimiz kimi, ən mühüm beynəlxalq-hüquqi prinsiplərdəndir. İnsan hüquqlarına beynəlxalq və ya ümumi hörmət prinsipi mahiyyəti dövlətlərarası dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinə aid Beynəlxalq Hüquq Prinsipləri haqqında Deklarasiyada açılmışdır. Bu deklarasiya BMT Qətnaməsinə uyğun olaraq, 24 oktyabr 1970-ci ildə BMT Baş Assambleyası tərəfindən qəbul olunmuşdur. Bundan başqa, 1975-ci ilin avqustunda qəbul olunmuş Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq üzrə Müşavirənin yekun aktında da prinsiplər deklarasiyası əks olunmuşdur. Dövlətlər özlərinin qarşılıqlı münasibətlərində, məhz bu prinsiplərə əsaslanırlar."

Lous Henkin yazır: "Beləliklə, insan hüquqlarına beynəlxalq hörmət prinsiplərinin formalaşmasının BMT Qətnaməsinin qəbulu ilə birbaşa bağlı olduğunu əsaslandırmaq üçün kifayət qədər arqumentlər mövcuddur. BMT Əsasnaməsində, ilk dəfə olaraq, dövlətlərin insan hüquqlarına hörmətlə yanaşmalarını öhtəlik kimi müəyyənləşdirən universal norma təsbit olunmuşdur. BMT Əsasnaməsinin 55-ci maddəsinə əsasən, dövlətlər irqindən, cinsindən və dinindən asılı olmayaraq, insan hüquq və əsas azadlıqlarına ümumi hörmət və onların qorunması ilə bağlı öhtəlik götürürlər. 56-cı maddədə isə, BMT-yə üzv olan bütün dövlətlərin insan hüquqlarının qorunması sahəsində təşkilatla əməkdaşlıq etmələri ilə bağlı öhtəliklərinin olduğu qeyd edilir". F.Mehdiyev qeyd edir ki, elə bu məqam tam təsdiq edir ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı yarandığı gündən özünün prioriteti kimi, məhz insan hüquqlarının qorunmasını müəyyənləşdirmişdir.

Qeyd edək ki, insan hüquqlarına ümumi hörmət prinsipi 1948-ci ildə qəbul olunmuş Ümumi İnsan Hüquqları Deklarasiyasında, 1966-cı ildə qəbul olunmuş Vətəndaş və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktda konkretləşmişdir. Təbii ki, insan hüquqlarına ümumi və ya beynəlxalq hörmət prinsipi, həmçinin, onlarla digər beynəlxalq-hüquqi aktlarda əks olunmuşdur. İnsan hüquqlarına ümumi hörmət prinsipinin regional təşkilatlar üçün də prioritet olduğunu müəy-

məsinin dördüncü maddəsinə əsasən, insan hüquq və azadlıqlarının təmin olunması təşkilat üzv dövlətlərin birgə fəaliyyət sahəsinə aid edilir.

İnsan hüquqlarına ümumi və beynəlxalq hörmət prinsipinin formalaşması insan hüquq və azadlıqlarının qorunması sahəsində irəliyə doğru ciddi addım hesab oluna bilər. Belə ki, insan hüquqlarına beynəlxalq hörmət prinsipinə əsasən, insan hüquq və azadlıqlarının qorunması məsələsi, artıq dövlətin daxili işi kimi nəzərdən keçirilmir. Q.I.Tunkin göstərir ki, əsas insan hüquq və azadlıqlarına hörmət prinsipi insan hüquqlarının qorunması sahəsində beynəlxalq standartların gözlənilməsi və bu sahədə əməkdaşlığın edilməsi ilə bağlı dövlətlərin üzərinə öhtəliklər qoyur. Ən əsası isə, bu prinsip insan hüquq və azadlıqlarının qorunması sahəsində dövlətlər arasında qarşılıqlı nəzarəti nəzərdə tutur. Lakin həmçinin, qeyd etmək lazımdır ki, insan hüquqlarına beynəlxalq hörmət prinsipi beynəlxalq hüququn digər prinsipinə qarşı qoyulmur. Məsələn, belə prinsiplərdən dövlət suverenliyinə hörmət, biri-birilərinin işlərinə qarışmamaq və s. qeyd etmək olar. Beynəlxalq Məhkəmənin Nizamnaməsinin 38-ci maddəsinə əsasən, sivil dünya tərəfindən qəbul olunmuş digər prinsiplər kimi insan hüquqlarına beynəlxalq hörmət prinsipi də müqavilə normaları və ənənələrlə ya-

yönəldirmək çətin deyildir. 1949-cu ildə qəbul olunmuş Avropa Şurası Əsasnaməsinə əsasən, yalnız insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasının normativ-hüquqi əsaslarının mövcud olduğu və bu hüquqlara real hörmətin olduğu dövlətlər təşkilatına üzv ola bilərlər. Ümumiyyətlə, insan hüquqlarına beynəlxalq hörmət prinsipi, demək olar ki, bütün regional təşkilatların Əsasnamələrində, öz əksini tapmışdır. Məsələn, Müstəqil Dövlətlər Birliyinin əsasnaməsində qurumun başlıca məqsədlərindən biri kimi, ümumi qəbul olunmuş prinsiplər və beynəlxalq hüquq normalarına müvafiq olaraq, insan hüquq və azadlıqlarının təmin olunması qeyd edilmişdir. MDB Əsasna-

naşı, beynəlxalq hüququn əsas mənbəyi hüqunda çıxış edir. Müvafiq istiqamətdə qərarların qəbulu zamanı Beynəlxalq Məhkəmə digər prinsiplərlə yanaşı, insan hüquqlarına beynəlxalq hörmət prinsipini də tətbiq edir.

Beləliklə, İkinci Dünya müharibəsindən sonra öz təsdiqini tapmış insan hüquqlarına beynəlxalq hörmət prinsipi həm beynəlxalq hüququn, həm də konstitusiyalı hüququn ən vacib prinsiplərindən biri kimi nəzərdən keçirilmişdir. İnsan hüquq və azadlıqlarına beynəlxalq hörmət prinsipi beynəlxalq hüququn yeni istiqamətinin yaranmasını şərtləndirmişdir. Bu istiqamət irqindən, dinindən, dilindən, cinsindən asılı olmayaraq, bütün

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KİVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

edilməsi məsələsinə xüsusi diqqət yetirilməsində göstərir. Ümumiyyətlə, insan hüquqlarının qorunması mexanizmlərinin beynəlxalq səviyyədə təkmilləşdirilməsinin diqqət mərkəzində olması bu sahədə yaxşı nəticələrin əldə olunmasının təminatı rolunda çıxış edir. Artıq qeyd etdiyimiz kimi, ötən əsrdə baş vermiş müharibələr nəticəsində, insan hüquqlarının kütləvi və kəskin şəkildə pozulması bu problemə beynəlxalq həssaslığın əhəmiyyətli dərəcədə artmasını şərtləndirmişdir.

Beynəlxalq-hüquqi sənədlərdə müasir demokratik cəmiyyətin normalarına müvafiq etalonların uzunmüddətli formalaşması prosesinin nəticəsi olan insan hüquqlarının müəyyən standartları əks olunmuşdur. Müasir dünyamızda müşahidə olunan səciyyəvi cəhət ondan ibarətdir ki, insan və vətəndaş hüquqlarının genişlənməsi həm milli, həm də beynəlxalq hüquq normalarının inkişafı nəticəsində baş verir. Bu, ikitərəfli olmaqla, qanunvericiliklərin qarşılıqlı şəkildə zənginləşməsinə təmin edir və insan hüquqlarının yeni səviyyəyə qalxmasına imkan verir. Məhz bunun nəticəsidir ki, hazırkı mərhələdə insan hüquqları milli çərçivədən xeyli kənara çıxaraq, beynəlxalq əhəmiyyət kəsb etməkdədir. İnsan hüquqlarının prioriteti Avropa və universal hüquqi sənədlərdə əksini tapmışdır.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru